

Betlere og tyvepak i Gammelby

Orla Poulsen

I København gik den unge Adam Ohlenschläger rundt og nød, at han var blevet verdensberømt i København på sin litterære debut om Guldhornene. Den danske romantik var således ganske spæd, den eftermiddag i september lige efter høst, hvor et par herrer med målbevidste skridt var på vej til et af Gammelbyes mistrøstigste huse. De gik øvrighedens ærinde, for det var den stedlige sognefoged og en betroet gårdmand¹) fra sognet, der havde fået en melding om, at der sønden i byen skulle opholde sig en efterlyst tyvekvinde.

Arrestationen forløb uden problemer.

Tyven var blevet sporet til Gammelby af en husmand fra Salling, der var blevet frastjålet en del af sit bohavn. Det var på husmandens foranledning, at arrestationen fandt sted. Nu denne høstaften, den 7. september 1801, indledtes forhøret af den fremmede kvinde.

- *Mette Cathrine Pedersdatter*, svarede kvinden på spørgsmålet om, hvad hun hed, og hun oplyste, at hun stammede fra Gudnæs i Villerslev sogn, hvor hendes fader, Peter Jensen, var bosat. Salling-husmanden Hans Pedersen sad sammen med sin kone i tinghuset og hørte nøje efter.

Så fortalte Mette, at hendes far og hendes stedmoder²) var fattige husfolk, der boede i et jordløst hus i Gudnæs by. Hun forlod dem for ca. 13 år siden, og i den tid havde hun selvfølgelig besøgt dem, men hun havde ikke boet hjemme hos dem i længere perioder.

Mette Cathrine havde gået rundt hist og her og tigget i landet, men af og til havde hun også arbejdet hos fremmede.

Da hun en forårsdag kom i tjeneste i Villerslev hos Christen Dam, var hun 6 år gammel. Hos ham blev hun til Mikkelsdag. Derfra kom hun til Jesper Andersens sted i Hørsted, hvor hun var i eet år. Axel Rebslagers i Thisted blev hendes husbond de næste 2 år, hvorefter hun kom til Jens Nielsens i Østerild, hvor hun også tjente i 2 år. Fra Østerild tog hun ved forårstid til sognepræsten Hr. Fuglsang i Hjardemål sogn, hvor hun var i eet år, nemlig indtil påsken 1780. Ind imellem disse tjenester gik hun omkring og tiggede sig til føden. Det blev til ca. 6 til 7 år, hvor hun ikke havde noget fast holdepunkt i sin tilværelse.

Mikkelsdag år 1800 dukkede hun for første gang op i Gammelby, og hun vendte siden tilbage med jævne mellemrum for at søge husly hos den stedlige Niels Mogensen, der var kendt for at give husly til omstrejferne. Fra midt på vinteren til denne påske havde hun faktisk boet sammen med familien Mogensen.

Men så kom foråret, og ved påsketid drog Mette igen ud på landevejen med sin tiggerpose.

Hendes omstrejfen førte hen til Lindum³) by på Salling, hvor hun fik høsttjeneste hos en gårdmand⁴). I

hele august måned var hun i hans brød, og da høsten var ovre, og Mette var løst fra tjenesten, søgte hun husly hos husmand Hans Pedersen i Kirkeby. Det var om søndagen, den 30. august. Hun havde spurgt, om hun måtte blive dér nogle dage for at sy på sine klæder, og det havde han givet hende lov til. Om torsdagen, da manden og konen var ude af huset, var Mette blevet nysgerrig. Hun undersøgte hele Huset og fandt to store kister som hun lettede låget på.

Kisterne indeholdt forskellige ting, bl.a.: Et gammelt blåstribet skørt, et stribet og et grønstribet skørt, et lærredssnøreliv, en rød bunden trøje, et par blå fruentimmerstrømper, et rødt bomuldsklæde. Endelig var der også en træeske, der indeholdt et par rigsdaler.

Mette Cathrine tog det med sig fra kisterne, som hun kunne slæbe og begav sig nordpå.

Få uger i skole

Mette Cathrine blev født i Vibberstoft i Villerslev sogn, hvor hun som barn havde gået i skole en 5-6 uger. Det var, hvad hun havde fået af undervisning, og som omstrejfer var hun stadig ukonfirmeret.

Hun tilstod i eet og alt tyveriet fra Hans Pedersen, der under forhøret vedkendte sig, at de tyvekoster, som var blevet fundet hos Mette Cathrine ved arrestationen, faktisk også tilhørte ham.

Det var nu langt ud på aftenen, og forhøret blev afsluttet, men alle tilstedeværende, som havde noget med sagen at gøre, blev bedt om at møde op næste morgen kl. 10. Sognefogeden, der havde bragt arrestanten til veje, blev pålagt, at han skulle bevogte tyvekvinde og være ansvarlig for såvel hende som de stjalne koster.

Næste dag fortsatte forhøret til den fastsatte tid.

Sognefogeden førte Mette Cathrine ind i retsstuen, hvor hun skulle forklare, hvordan hun var kommet til Gammelby, og hun fortalte beredvilligt, at hun straks efter tyveriet var søgt mod Sallingsund, hvor hun prøvede at komme over til Nykøbing med en færge⁵). Det mislykkedes i første omgang. Hun nåede ikke til Nykøbing før fredag den 1. september om aftenen. Den første nat på Mors fik hun logi hos en værtshusmand, Niels Jacobsen, og de næstfølgende nætter logerede hun hos en enke, som hun ikke kendte navnet på.

Søndag den 6. september forlod hun Nykøbing by, tog ud på landet, lejede en vogn til Vildsund og kom til thysiden en time før mørket faldt på.

I skumringen gik hun op til Skyum, hvor hun fik sengeleje i et hus nordvest i byen.

Om mandagen, den 7. september, ankom hun til Gammelby, hvor hun søgte ind til Niels Mogensen kl. 3 om eftermiddagen.

En time efter var det, at hun blev arresteret af sognefogeden, der konfiskerede tyvekosterne og bragte hende til forhøret den foregående aften.

¹ Sognefoged Mads Torp og Cordtz Jørgensen.

² Karen Andersdatter.

³ Selde Sogn.

⁴ Niels Nørestgård.

⁵ Forklaret som "båd-løb".

Det var ikke Gammelbymændenes opgave at holde rettergang over Mette Cathrine, for "faktum var begået" på Salling, og derfor skulle hun dømmes ved Salling Herreds Ret.

Fattigloven, der ikke virkede!

Mette Cathrine var een af de mange tiggere, der strejfedes rundt i Thy i årene efter de store landboreformer. Indtil 1708 var tiggeri stort set den eneste form for fattigforsørgelse, der var. Men det år blev det helt forbudt at tigge, fordi en ny lov bestemte, at de fattige skulle forsynes i og af det sogn, hvor de hørte hjemme.

Men tiggeriet fortsatte uantastet, fordi det var de færreste steder, at man efterlevede 1708-loven og oprettede lokale fattigkasser. Et forhold, der var medvirkende til at svække interessen for at oprette sognekasser til de fattiges forsynelse, var også, at de fattige ikke altid var bofaste, og der var ikke den store velvilje overfor fremmede betlere, som f.eks. Mette Cathrine Pedersdatter. Derfor erstattede man de lokale sognekasser på landet med herredskasser i 1734: "thi Kongen finder det billigt, at det sogn, der har flere fattige og mindre indkomster, hjælpes af det, der kan have mere indkomster og færre fattige". Hvor rigtig denne grundsætning end kunne være, fik den dog de sørgeligste følger for fattigforsørgelsen.⁶⁾

Udgifterne til den sparsomme fattigforsørgelse kom fra herredskassen og fra kirkebøsser, legater og lignende. Noget egentligt fattigvæsen i 1708-lovens forstand med sognekasser og lokal administration, blev der kun oprettet ganske få steder i Thy, bl.a. i Vester og Øster Vandet, Vang, Nors og Hunstrup.

Hvordan tilstandene var i Sydthy sognene omkring Gammelbye giver en indberetning⁷⁾ fra 1786/87 et lille fingerpeg om.

Sognepræsten på Roesholm, Hr. Høyer, indsendte en indberetning i forbindelse med landkommissionens arbejde, hvor han på Hassing Herreds Kasses vegne beskrev fattigvæsenets tilstand. Det generelle billede, han tegner, viser meget få indtægter, og antallet af registrerede fattige bliver f.eks. for Grurup sogns vedkommende opgjort til 6⁸⁾, hvor 2 nyder almisse af herredskassen.

Indberetningens tal er for Bedstedes vedkommende 12⁹⁾, hvoraf 5 nyder almisse; i Villerslev er tallet 7; i Sønderhå¹⁰⁾ er der 18, hvoraf 10 nyder almisse; i Hørsted¹¹⁾ er der 8, hvoraf 4 er på understøttelse.

"De fattige børn, som ikke er fremmede steder, bliver underviste af degnen og skoleholderen i hver sogn og by tillige med andre sognets børn. Medens de går i skole får de kosten hos bønderne, men om sommeren betler de sammen med forældrene, indtil de bliver 14-15 år, da de kommer i tjeneste hos bonden. Hvad anstalt der kunne føjes til sådanne børns undervisning og nyttig arbejde,

hvis ej forældrene kan skaffe dem noget at forrette, er at lære dem at spinde, binde etc".

Sådan foreslår hr. Høyer i 1787, at man skal handle for at komme fattigdommen til livs. Fattigdom var der, og mængden af fattige var større end det antal, der optræder i herredskassens regnskabsbilag. Men hvor stort ved vi ikke med nøjagtighed.

Sognepræsten foreslår også, at man kan forbedre vilkårene for de fattige ved at få de velhavende bønder og præsterne til at opkøbe råvarer i form af uld, blår, hamp, hør og lignende, som derefter skulle stilles til rådighed for de fattige, der på denne måde skulle blive selvhjulpne og tjene til føden med deres egne hænder.

Hvis dette blev gennemført i alle sogne, mente Roesholmpræsten, at man kunne fjerne den store skare af omløbende betlere, og det ville efter hr. Høyers vurdering betyde, at de tilbageblevne fastboende fattige, som måske ikke var i stand til at spinde og binde, med lethed kunne forsynes af sognets egne.

Til advarsel

Pågribelsen af tyvekvinde Mette Cathrine fik et efterspil i Gammelbye. Det var i fuld gang kl. 11, torsdag den 26. november 1801, hvor sognemændene fra Gammelbye igen var samlet i Hassing Refs Tingstue i Gammelbye. Der var sat en ekstra ret over Niels Mogensen for "*hans lovstridige handlinger med at huse og hæle omløbende betlere, tyve og kæltringer*", som det hedder i retsprotokollen. Det er det andet retsmøde. Sagen blev første gang behandlet den 29. oktober.

Sammen med sin hustru er herredsfoged Laurits Høyer kommet til stede. Det er åbenbart en sag af principiel betydning.

Anklageren, Actor Jensen, der er fra Thisted, fører ordet:

"Denne hans forbrydelse fortjener virkelig alvorlig revselse, og jeg formener den rettest bør straffes med en arbitrar penge mulkt¹²⁾". . . !, procederer sagfører Jensen.

Niels Mogensen blev født i Vestervig i 1758, konfirmeret i Bedsted som 18-årig, da han tjente som dreng hos gårdmand Anders Hansen i Bedsted. Han kom til Grurup sammen med sin kone, to døtre og en søn i 1797.

Nu boede familien Mogensen i et jordløst hus. Hans næringsvej i de sidste 4 år, hvor han har boet i huset, har mest været at tigge, hvad han havde været nødt til, især i de sidste 2 år, hvor korn og andre fødevarer har været dyre. Om sine forhold i øvrigt fortalte han retten, at han havde købt og fået skøde på huset i Gammelbye. Huset var ikke så stort, at der skulle svares skat af det, men alligevel så værdifuldt, at han havde lånt 48 rigsdaler af Hr. Jørgensen på Abildgård mod pant i sit hus.

Sagfører Jensen fra Thisted mente, at det var bevist, at Niels Mogensen af Gammelbye ofte, ja, jævnligt, husede og hælede omløbende betlere, løsgængere og tyvagtige mennesker, og at han ikke vil lade være med det, uagtet, at han både af sin sognepræst, herredets øvrighed, sognefogeden og andre folk fra sognet, ofte var blevet advaret mod det, men alligevel havde Niels Mogensen

⁶ Harald Jørgensen: Det offentlige fattigvæsenets historiske udvikling i Danmark, 1979.

⁷ Dueholm-Ørum-Vestervig amters arkiv: Indberetning om fattigvæsenets tilstand, 1787-88. Landsarkivet for Nørrejylland, Bl A-94.

⁸ Folketællingen 1801 opgiver 156 indbyggere i Grurup sogn.

⁹ Folketællingen 1801: 346 indbyggere.

¹⁰ 318 indbyggere i 1801-folketællingen.

¹¹ 121 indbyggere iflg. 1801-folketællingen.

¹² = bøde.

fremturet med det til skræk og skandale for omkringliggende beboere.

Niels Mogensen benægtede da heller ikke, at både præsten og sognefogeden sammen med en anden mand havde været hos ham for at give advarsler. Sidste gang han havde fået besøg af disse to øvrighedspersoner var, da den omløbende tyvekvinde Mette Cathrine var blevet pågrebet hos ham.

Hans sognepræst, Jens Klein, blev også afhørt, og han bekræftede, at Niels Mogensen levede vel meget af betleri, og han var - efter præstens opfattelse - *ikke syg efter arbejde*. Jens Klein havde personligt advaret både Niels Mogensen og hans kone mod at huse betlere. Men hvad det egentlig var for folk, han husede og holdt hos sig, det vidste præsten ikke: ”- *Men det måtte være mådelige folk, der søgte et så slet logement!*”

Dog kunne præsten oplyse, at Niels Mogensen gik til alters 2 gange om året, sidste gang Kristi Himmelfartsdag.

Sognefogeden vidnede på, at Niels Mogensen et år tilforn af og til havde huset tyvekvinde Mette Cathrine samt en omløbende mandsperson, der faldt til med hende, en Jens Huus, der var fra Bedsted.

Thorsted Fattiggård. Til venstre ses de fattige. Til højre ses forpagterparret.

Mette Cathrine Pedersdatter, der var den indirekte anledning til, at Niels Mogensen stod anklaget, havde under forhøret i september fortalt, at hun jævnligt vendte tilbage til Niels Mogensens hus, når vejen faldt forbi, i hvert fald indtil påske 1801. Når hun var hos Niels Mogensen arbejdede hun med at spinde og binde. Mette Cathrine havde hævdet, at der ikke opholdt sig omløbende tiggere hos Niels Mogensen, måske med undtagelse af Jens Huus fra Bedsted, som kom af og til, og Mette Cathrine havde ikke set, at han bestilte noget. Hun boede gratis hos Niels Mogensen og hans kone, men mens hun var der, tiggede hun både til sig selv og til familien Mogensen, og de spiste da også sammen, havde Mette Cathrine sagt.

Niels Mogensen bekræftede, hvad Mette Cathrine havde sagt, og det var sandt, at de havde levet i fællig med spisning og videre, hvad om tiggere kunne. Men han havde ikke vidst noget om hende og da slet ikke, at hun havde begået noget strafbart!

For sagfører Jensen var der ingen tvivl om, hvordan sagen stod:

”Da det nu er højst stridende mod anordningen¹³), at ingen må huse eller hæle tiggere og omløbere, og den nærmeste måde til at afværge ubekendte omløberes mængde er vist nok denne: At omløberne ikke bliver huset eller hælet - og de, som huser sådanne, vorder tilbørlig straffet. - Derom er det amtets øvrighed under 7. oktober d.å. har befalet Hr. Jacob Jensen i Thisted, som actor, at tiltale forudnævnte Niels Mogensen til dom for dette hans forfald. Min påstand i denne sag er: At indstævned Niels Mogensen for hans begangne og overbeviste forbrydelse med rettens dom vorder tilkendt en mulkt af 20 rdl. til Grurup sogns fattige, og i mangel af hans formuenhed til at betale samme, da at afsone bøderne med kropsstraf ifølge loven, og at han desuden af hans bo bliver tilpligtet at betale til mig som actor i denne sag for 2 møder udi Hassing-Refs Herred, som ialt har varet 6 dage. Dertil kommer daglige diætpenge á 1 rdl. og 6 mark. Og hvis de ikke kan udredes af Niels Mogensens bo, da skal de udredes af sigt- og sagefaldskassen”.¹⁴)

Juleaften dømmes Niels Mogensen til at betale 4 rigsdaler i regulær bøde, som skulle tilfalde Grurup sogns fattige. Desuden skulle han betale sagens omkostninger, dvs. et honorar til sagfører Jensen på 6 rigsdaler. Hvis ikke han kunne betale, måtte bøden afsones.

Et par måneder efter greb amtets øvrighed til handling. Niels Mogensen, der selv tiggede, var naturligvis ikke i stand til at udrede en bøde til de fattige, så derfor måtte man udpante.

Det jordløse hus blev vurderet til 30 rdl.; løsrøret blev gennemgået og opgjort til:

Et lidet fyrretræsbord.....	1 mark	8 skill.
En lille sort leergrøde.....	0 mark	3 skill.
1 træstol.....	1 mark	8 skill.
1 lille sort pægl flaske.....	0 mark	4 skill.
1 brun lerkrus uden låg.....	0 mark	8 skill.
1 sold.....	4 mark	0 skill.

- og på et indestængt sengested:

1 gl. rødtribet olmerdugs overdyne.....	4 mark	0 skill.
1 gl. sribet dyne.....	2 mark	0 skill.
1 gl. undervår.....	0 mark	8 skill.
2 gl. puder.....	4 mark	0 skill.
<u>1 gl. vår.....</u>	<u>0 mark</u>	<u>8 skill.</u>
I alt.....	31 rdl.	5 mark 7 skill.

Derudover fandtes i huset kun nogle ”få og ringe igangsklæder, som de udvendig til legemets skjul behøver, ligesom de og uundværlig behøver de få og ringe sengeklæder, såvel til dem selv som til børnene.”

Ved udpantningsforretningen dukkede kreditorerne op og gjorde krav på deres fordringer i Niels Mogensens bo. Det var Hr. Jørgensen til Abildgård, der foreviste en obligation, som Niels Mogensen havde udstedt til ham den 6. juni 1799, hvorefter Jørgensen havde 1. prioritet i huset. Obligationen var på 48 rdl., hvortil kom de påløbne renter.

Peder Teglbrænder havde også et tilgodehavende på 2 rdl., som han fremkom med.

Peder Højris i Lodbjerg-hus var den næste, der fordrerede penge, nemlig 1 rdl. og 3 mark. Så var der Mads Jensen fra Gammelbye med et krav på 1 rdl. og 1 mark, og

¹³ Sagen pådømmes efter forordningen af 27. september 1708.

¹⁴ Bøde-kassen.

sidst Jens B. og Else Midholm, som Niels Mogensen skyldte 1 rdl. 1 mark og 8 skilling.

Da man endelig i maj måned 1802 havde konstateret, at Niels Mogensen ikke var i stand til at betale de bøder, som han var blevet idømt, tog sognefogeden fra Gammelbye ham med til arresten i Thisted, hvor han afsonede 4 dage på vand og brød!

Der var statueret et eksempel.

Samme år kom en ny fattiglov, der sikrede oprettelsen af fattigkommissioner i alle sogne.

(Kilde: Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred 1990, side 134-139).